Пише: Јенс-Мартин Ериксен и Фредерик Стјернфелт
среда, 18 фебруар 2009 21:32

Контроверза око културализма је изменила политичке фронтове. Левица се залаже за поштовање култура мањина, док десница мотри на националну културу. Ова два фронта су, међутим, само две варијанте идеологије културализма, како тврде Јенс-Мартин Ериксен и Фредерик Стјернфелт.

Културализам је схватање према коме култура одређује појединца, да је свака култура затворена, органска целина и да појединац не може напустити сопствену културу, већ се може остварити само у њеном окриљу. Културализам тврди и да културе морају имати посебна права и уживати у посебној заштити, чак и уколико истовремено угрожавају права појединца.

Културни диверзитет

Иако деценијске миграције значе да је мултикултурализам дуго био de facto елемент савременог друштва, све је веће подозрење према мултикултурализму као политичком циљу.

Данашњи културализам, у коме култура постаје политичка идеологија, има успеха и код левице и код деснице. Најпознатији је левичарски мултикултурализам, који има радикалну, антидемократску верзију, као и ону која сугерише да је могуће ускладити мултикултурализам и (социјално)либерална становишта. Међутим, мултикултурализам постоји и у облицима који припадају крајњој десници, као што је француски концепт етноплурализма, схватања према коме све културе имају право на аутономију уколико остају на својој територији. Резултат оваквог приступа је политичко становиште да имигранти морају или да дозволе да буду у потпуности асимиловани, укључујући све аспекте од религије до кухиње, или да се врате у земље из којих потичу (уколико таквих земаља има).

Културализам има мноштво заједничких категорија са национализмом. Додуше, национализам заправо представља подваријанту културализма, у коме једна култура представља основу државе. Стога и није чудно што актуелна ренесанса национализма у европској политици у великој мери искоришћава идеје културализма. На домаћој сцени, Данска народна партија представља очигледан пример тиме што усваја идеје данског национализма из деветнаестог века и са почетка двадесетог, у које спада и радикалан антипросветитељски став. Од афере око Мухамедових карикатура, ова партија осећа да јој је стратешка потреба да се придружи браниоцима слободе говора који се противе исламистичким махинацијама. И без обзира на то какви су мотиви за овакав преокрет, мора се приметити да је он проистекао из тврдњи ове партије како је слобода говора „данска вредност“, као да је она тамо и настала. Наравно, ово је културалистичко фалсификовање историје, јер слобода говора није дански изум. Њени су корени у међународним просветитељским покретима. Слобода говора је висококвалитетна увозна роба. Она представља нешто што су либералне и демократски оријентисане снаге наметале уз велике напоре и по високој цени упркос данском апсолутизму и државној цркви док право на слободу говора није озваничено у уставу који је донет јуна 1849. године.

Због тога је у Данској, као и у њеној међународној политици, главни проблем постојање културализма с обе стране политичког спектра. Од левичара чујемо културалистичке бојне покличе којима се позива на признавање крајње антимодернистичке и непријатне културне праксе. Од деснице чујемо бојне покличе којима се велича данска нација и који позивају на буђење крајње антимодернистичког и најнеукуснијег данског национализма. Ове две варијанте културализма су природни непријатељи, чак и упркос томе што се заснивају на истом систему лажних идеја. Француски и немачки национализам су стотину година били један другоме главни противници, али су се често напајали истим интелектуалним наслеђем. Један културализам је аутоматски непријатељ другоме, јер културализам је по природи партикуларизам, што значи да се сваки опредељује за одабрани народ, а сви људи не могу бити једнако одабрани. Међутим, овако супротстављени полови партикуларизма, где подстицање културализма левице застрашује мноштво бирача да се окрену према културализму деснице и обратно, не би требало да никога убеди како културализми левице или деснице сачињавају главну антитезу у савременој политици. Напротив, сукоб је избио између просвећености и културализма, између демократије, политичког либерализма, права појединца, универзализма и просвећености с једне стране, а с друге, непросвећеног придржавања културе, традиције, аутентичности и конзервативног схватања да је вољом судбине појединац везан за одређену културу.

Сходно томе, постоје две верзије критике ислама које често делују слично, али које не би требало бркати. Једна критикује ислам као такав јер је то страна религија која се не може помирити са данским вредностима и традицијом. Ово је критика једног културализма коју изражава други, односно Исус против Мухамеда. С друге стране,

друга верзија критикује исламизам, не зато што је не-дански, већ зато што је то тоталитарна идеологија сродна разним облицима тоталитаризма у Европи у периоду између два светска рата. У питању је основана критика политичког покрета који се противи отвореном друштву и основним демократским принципима. Она није усмерена ка исламу као таквом, већ ка идеолошким, политичким и друштвеним препрекама које лишавају појединца његових права. Да ли ове препреке потичу од културних, политичких, верских или других догми у крајњој линији није ни битно.

Тешко да у савременој политици и политичкој филозофији постоји важнији задатак од разматрања развоја универзалне просвећености и одлучне акције против преовлађујућих левичарских и десничарских облика културализма и заробљавања појединца у сопствену „културу“.

Кратак осврт на критике које левица упућује културализму деснице показује нам колико се левица удаљила од својих полазних тачака из доба просветитељства. Исто тако, открива нам и колико мало левица заиста познаје политичке противнике у борби која траје последњих неколико деценија, током које се питање културе појавило на дневном реду и постепено потиснуло претходну дебату о дивергентним политичким утопијама.

Хајде да погледамо какав се задатак поставља пред левичарски културализам и како су две верзије културализма слепе за сличности које између њих постоје. Од пораза левице на парламентарним изборима 2001. левичарски културализам није успео да анализира свог тобожњег противника, Данску народну партију. Чини се да иако је прошло много година од овог пораза, левица не успева да се опорави. Идеје левице се и даље заснивају на ономе за шта сматра јединим што се може приписати десници – да је десница „расистичка“ и да су гласачи које је десница мобилисала или расисти или пате од других психолошких недостатака као што је „исламофобија“. Чини се да је на неки начин политичку анализу преузео некакав траљави социопсихолошки дијагностичар. Наравно, ово се испољава у сталним оптужбама за расизам које се упућују десничарском културализму.

У својој књизи Islams and Modernities („Ислам и модернизам“) сиријски филозоф Азиз Ал Азмех указује на то да је диференцијализам, који је општији појам за расизам, прошао кроз оно што овај аутор назива „дерасизација“. „Раса“ се више не користи као валидан облик идентификације, а преостају једино аргументи културализма. У данском контексту би Данску народну партију требало схватити као културалистичку партију чији ставови изражавају савремени диференцијализам. Ниједан већи политички покрет у Данској или било где другде у Европи не заснива платформу на расизму. Елита више нема овакву

позицију и нема своје представнике осим радикалних губитника који немају политички значај.

Због чега, међутим, левица не успева да дијагностикује културализам код својих политичких противника и покрене офанзиву против ставова које они заступају? Сасвим логично, разлог за то је у чињеници што левица дозвољава себи да је заслепе исти погледи на културу какве имају њени противници. И левичари су културалисти. То, наравно, поставља границе до којих могу ићи када анализирају противничке ставове.

Заступници обе верзије културализма поштују културне разлике и верују да се културни идентитет мора заштитити. И лево и десно оријентисани културалисти подржавају ове заштитне мере под различитим изговорима. Лево оријентисани културалисти тврде да би различите културе требало да коегзистирају на истој територији или у истој држави, где се, било формално, било неформално, према појединцима употребљавају различити закони, у складу са културном групом којој припадају. Десно оријентисани културалисти имају исти став према очувању културног идентитета, али под условом да свака култура остане на својој територији и у сопственој земљи.

Битна последица све веће важности обе верзије културализма у савременој политици која се често превиђа јесте у томе што друштвене групе које су се претходно ангажовале на основу „интереса“ сада све више почињу да се организују на основу „културе“. Наравно, ово ствара политичку поделу међу тим групама.

Британски филозоф Брајан Бари пише:

Пролиферација посебних интереса које подстиче мултуикултурализам је (...) погодна за политику типа „завади па владај“, која може користити само онима што највише профитирају од статуса кво. Нема бољег начина за спречавање јединствене политичке акције коју би покренули сиромашни, а која би могла настати када се поставе заједнички захтеви, од хушкања различитих група једних на друге. Одвраћање пажње од заједничких проблема, као што су незапосленост, сиромаштво, лоши стамбени услови и неодговарајуће јавне службе је очито дугорочан циљ антиегалитариста. Све што наглашава посебност проблема сваке од група на рачун заједничких проблема би зато требало поздравити. [1]

Уколико је могуће убедити запостављене групе да се више баве религијом, културом и идентитетом, онда ће се оне и поделити, а фокус њиховог деловања ће се удаљити од конкретних политичких проблема. Тренутни однос снага у данској политици, где многи сиромашни Данци подржавају културалистичку десницу, док имигранти и мултикултуралисти подржавају левицу, представља добар пример за ову појаву. Ово је вероватно и један од главних структурних разлога за дубоку кризу у Социјалдемократској партији, чији су примарни гласачи сада подељени према културној припадности, а не према сопственим интересима. Поставља се питање колико ће још Социјалдемократска партија и остатак левице дозвољавати да их води заблуда културализма.

Левичарско прогресивно бављење конзервативним поимањем културе у Данској и на међународној сцени један је од најбитнијих и најмање признатих политичких развоја у последњих тридесет година. У својим политичким и левичарским варијантама културализам уопште није нови феномен. Први пут се на светској сцени појавио 1947. године, када су амерички антрополози покушали да оспоре Повељу о људским правима Уједињених нација. Одбили су да прихвате могућност претпоставке универзалних људских права јер би то угушило појединачне културе. Међутим, западна левица, било да је оличена у комунизму, социјалдемократији или социјалном либерализму, у то време је имала толико интернационалне погледе да је културализам остао у другом плану. У међувремену, током осамдесетих и деведесетих година је са пропашћу марксизма и његове улоге као референтне тачке за левичарске партије Запада, настао вакуум. Дубоко конзервативно поимање културализма се потом потајно увукло. Изненађује то што се ова трансформација одиграла углавном без потреса, иако се културализам у многим погледима дијаметрално разликује од марксизма. Док марксизам тврди да је култура надградња друштвено-економских правилности, културализма, насупрот томе, културализам сматра да привреда једног друштва зависи од његове културе и система вредности који припадају тој култури, или бар да је привреда нераздвојна од осталих одлика културе датог друштва.

Културализам тако представља неку врсту контрареволуције која окреће марксизам наглавце. Уколико се размотре аргументи левице из шездесетих и седамдесетих година прошлог века, видећемо да је у то доба био изнад економије, класне борбе, средстава за производњу, социологије, политичких система и ресурса који су се сматрали кључним, па је била ретка и периферна појава термина „култура“. Сада се дешава супротно, па култура привлачи много више пажње него привреда или друштво, али никада није избио вечи сукоб у коме би се један модел заменио другим, што би се могло очекивати у обичној политичкој дебати. Није било оштрих сукоба по питању апсолутне важности привреде или културе. Транзиција између ових супротних појмова је постигнута путем мирне трансформације, скоро од данас до сутра, често без фигура које отеловљују два става према ономе што се дешава. Разлог за то је вероватно чињеница да и марксизам и културализам имају једноставнији и дубљи заједнички образац: потлачену групу која је у

некаквом односу према доминантној већини. Тада је могуће подржати потлачене у складу са левичарским слоганом из седамдесетих који гласи да су потлачени увек у праву. Ово се схватало сасвим дословно уз импликације које су далеко надишле аргумент да потлачени имају право да се ослободе тлачења. Све њихове културне догме су прихваћене, без обзира на то да ли су праведне или истините. Било је најважније да потичу из културе потлачених. У питању је чисти *argumentum ad hominem*. Тако је омогућено да радничку класу замени „потлачена култура“, чак и уколико је импликација да се еманципација замењује дисциплинованим културализмом који је задржао застареле и премодернистичке норме, то јест, апсолутни преокрет у смислу филозофије и вредности какве је подржавала левица.

У књизи La tentation obscurantiste („Мрачњачко искушење“) француска новинарка Каролин Фурест даје занимљиву хипотезу о напретку онога што називамо левичарским културализмом. Она примећује да су две велике прототипске тачке идентификације европске левице за време и после Другог светског рата биле борба против тоталитаризма, с једне стране, и деколонизација и антиимперијализам с друге. Ова два аспекта су дуго коегзистирала без сукобљавања, али после знатног успона исламизма у муслиманским земљама и међу муслиманским групама имиграната, левица се поделила око тога који је од ова два главна циља битнији. Уколико је борба против тоталитаризма била битнија, људи су тежили да се окрену против исламизма као још једног облика тоталитаризма из међуратног периода. Али, уколико се антиимперијализам сматрао битнијим, постојала је тенденција да се подржи исламизам као легитиман изазов западном империјализму, прво у колонијалној верзији, а затим у глобалистичкој. Наравно, овај потоњи избор је отворио пут културализму међу левицом. Испоставило се да је то двоструки проблем за конзервативно, мултикултуралистичко крило левице – одједном, култура је истовремено добила и превелик и премали значај. С једне стране је веома битна, јер појединцу обезбеђује идентитет, а тиме и право на политичку бригу и заштиту, што представља конзервативизам уграђен у културалистички појам културе. С друге стране, левица је дуго тврдила како култура нема значења, јер су главни фактори који је одређују економски и друштвени услови. Ипак, истовремено, ова марксистичка доктрина стоји иза мултикултуралистичког схватања да све културе, ма колико биле антидемократске и антилибералне, могу да априорно коегзистирају у истом друштву. Овај дуалитет је сталан извор конфузије у конзервативном левичарском мултикултурализму. Култура је одједном постала непроменљив извор дубоког идентитета и истовремено чисто површински феномен заснован на економским детерминантама. Наравно, због тога је и немогуће да оба ова става буду валидна.

Данас се све чешће може наићи на појам „исламофобија“, који се користи за стигматизацију било какве критике исламизма и аспеката ислама који се косе са демократијом, људским правима и уставном државом. Конзервативно културалистичко схватање културе расветљава проблеме које ствара ова реч коју је прва употребила организација исламског света ОИЦ у борби против људских права, конкретно, против

слободе говора. Примери за то су кампања против карикатура објављених у данским новинама Jyllands-Posten и криза која је из тога настала. Исламске организације и конзервативни мултикултуралисти све више користе реч „исламофобија“ у покушајима да ограниче критике исламских покрета. И основане и неосноване критике разних облика ислама се одбацују аргументом да представљају „исламофобију“ и сврставају се уз расизам, антисемитизам, хомофобију и слично. Тако је појам исламофобије успео да се инфилтрира и међу левицу где се користи заједно са „ксенофобијом“ и осталим наведеним терминима. Чак и семантички гледано, ова реч, заједно са клиничким суфиксом – фобија изражава негативну особину и спаја критичку анализу са импликацијом менталне болести. Међутим, највећи проблем са речју „исламофобија“ јесте у томе што се за разлику од осталих речи створених на овај начин, она односи на више мишљења. Расизам, хомофобија и сличне речи се односе на диспропорционалну реакцију на урођене особине појединца – на боју коже, сексуалну оријентацију итд. Ислам, међутим, није раса. Ислам је скуп уверења попут осталих, као што су хришћанство, комунизам, либерализам, конзервативизам, нацизам, хиндуизам, и многе друге широко дивергентне интелектуалне доктрине верске, политичке или филозофске природе. Ово се не мења због чињенице да су извесни муслимани, укључујући и исламисте, непоколебљиви у убеђењу да њихова веровања не подлежу дебати, развоју и ревизијама. Као што је већ речено, демократија се заснива на принципу „заузимања страна на основу мишљења“ и „заступању једног становишта док се не усвоји друго“, како кажу два данска демократска слогана.

Свака филозофија је стално подложна отвореној критици и ревизији, а уколико сте потпуно сигурни у свој став, свакако да га треба задржати у неизмењеном облику. Међутим, не можете се натерати друге да учествују у томе тражећи од њих да се уздржавају критика. А „исламофобија“ управо то и покушава. Левица је развила користан став према исламизму некритичким усвајањем овог термина, који је намерно скован да има манипулативно и дисциплинско дејство. Овакав приступ је и паралисао способност левице да разматра ствари. Свака критика културализма се одбија и осуђује се као исламофобија. А таква критика се политички искључује.

Прихватање термина „исламофобија“ се управо и постиже позивањем на конзервативно схватање културе, као да постоји нешто као што је homo islamicus. Ово се спроводи у спрези са разним праксама ислама које покушавају да ову религију окарактеришу као судбину, где се захтева да се у свим приликама мушки супружници у мешовитим браковима преобрате у ислам, док се подаци о осталим могућностима крију, а што је и најважније, подржава се забрана апостазе. (Апостаза је увек кажњива, било новчано, „преваспитавањем“, одузимањем имовине и принудним разводом, такозваном грађанском смрћу, или чак правом смрћу.) Због овога „исламофобија“ оставља веома чудан укус у устима. Ова реч преображава религију у расу.

Разлог због кога је интелектуални исламизам успео да се инфилтрира у међународне форуме, политичку левицу и либералне групе јесте у томе што је успео да оствари општу прихваћеност културног аргумента. Ово је постигнуто путем популарног антрополошког концепта културе, односно културализма. Исламизам је утолико штетнији за демократски дијалог, јер тежи деполитизацији догми које су суштински политичке, па су стога подложне критици, али и увредама.

Политичка мишљења су по природи једнострана – либерализам, конзервативизам, социјал-либерализам, социјалдемократија и остали се надмећу једни с другима, иако су по правилу уједињени на основнијем нивоу, јер се сваки од њих супротставља фашизму, комунизму, исламизму и осталим тоталитарним „измима“. Али, уколико се скуп догми или политички покрет дефинишу као „култура“, постоји тенденција да се одмах остави на миру и да се на то више не гледа као на појединачно партијско становиште о коме се може дискутовати. Према овом схватању, културе су саме по себи органски и несводљиви тоталитети. Одатле следи да културе не само да имају право на постојање и да буду поштоване, као и на привилегије, већ и могу тражити да им се заштити право да наставе да бивствују у неизмењеном облику. Ово је постало актуелно у случају новина Jy llands-Posten
, које су оптужене за вређање једне културе.

У књизи The Politics of Segregation („Политика сегрегације“) 2 упитали смо исламисте у мултикултуралној Малезији због чега верују да је неумесно критиковати, исмевати или повређивати људе који имају различита мишљења и како се треба понашати када се ради о теми какву је Jylland s-Posten
хтео да помене. Директор студија на једном исламском универзитету је објаснио како је неопходно прво ступити у дијалог са оним кога критикујете пре него што се ишта објави. У овом конкретном случају требало је да се
Jyllands-Posten
обрати, на пример, Исламској верској заједници, данском огранку Исламског братства (Islamisk Trossamfund) и да од њих затражи дозволу. Прихватање оваквог становишта би имало огромне последица на демократски дијалог – када би се систематски користио овакав приступ, у јавној сфери не би било никакве размене мишљења, већ би она била ограничена на затворени форум како би се приоритет дао посредовању између сукобљених страна. Резултат овакве заштите култура би био престанак јавних дискусија и укидање слободне расправе између грађана.

Када бисмо се повиновали оваквој логици свакако да би било драстичних последица на функционисање демократије. Jyllands-Posten је исмејао непристојне идеје о употреби религије у служби политике, као што је случај са чувеном карикатуром Курта Вестгора на

којој је представљен пророк са бомбом на турбану. Исламисти су, међутим, покушали да делегитимишу Jyllands-Posten оптужујући га за исламофобију.

У сваком случају, било да је у реформистичком, револуционарном или терористичком облику, исламизам се слаже да би друштво требало организовати у складу са шеријатским принципима. Када се исламизам категоризује као „култура“, могуће је одбацити било какву спољну критику као „исламофобију“ или „расизам“, јер критичари „не поштују културу“. Нацизам је покушао нешто слично када се приказао као наставак древне германске културе. Међутим, у то доба, критичари су били оштрији него левица данас и успели су да прозру његову реторику. Данас смо сведоци тога како се исламистички покрети као што су деобандизам, вехабизам, салафизам и Муслиманско братство (на које су директно утицали италијански фашизам и француски фашиста Алексис Карел) штите тврдећи да су „културе“ – они заправо и нису политички програми, већ „културе“ које се ео ipso не могу критиковати. Међутим, чим култура уђе у политичку арену, она мора, по дефиницији, бити подложна преиспитивању и критици као и сва остала удружења, групе, партије и покрети који имају политичке захтеве. У овом погледу ни свештеници, ни имами, нити клерици било које религије немају ни трунку више права на поштовање од било ког појединца само зато што користе божанску реторику у политичким захтевима.

(Извор: http://www.eurozine.com/articles/2009-01-09-eriksenstjernfelt-en.html)

---

1. Brian Barry, Culture and Equality, 2001, 11-12.[^] 2. Jens-Martin Eriksen, Frederik Stjernfelt, Adskillelsens politik. Multikulturalisme – ideologi og virkelighed (The Politics of Segregation. Multiculturalism – Ideology and Reality), Lindhardt og Ringhof, Copenhagen: 2008. [^]